

Cilt: 6, Sayı: 12, Temmuz 2018 / Volume: 6, Issue: 12, July 2018

**MİLLİ MÜCADELEDE MARAŞ'TA SİYASİ VE SOSYAL GELİŞMELER
VE MİLLİ MÜCADELEDE MARAŞ ŞEHİTLERİ**

**Political And Social Developments In Maraş During The National Struggle And
Martyrs Of Maraş In The National Struggle**

Mustafa KILINÇ*

ÖZ

Maraş Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan stratejik bir konuma sahiptir. Bu coğrafi konumundan dolayı eski çağlardan beri şehir devletler arası mücadele merkezi olmuştur. Maraş ili bugüne kadar değişik isimlerle anılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken titreme yeri anlamında kullanılmasıdır.

Maraş Millî Mücadelede güney illerimizden biri olmuştur. Mustafa Kemal'in Milli Teşkilat kurma çalışmalarıyla beraber yöre halkın kendi imkânları doğrultusunda teşkilatlanması ülkemizde örnek bir teşkilatlanma olmuştur. Maraş Mücadelesinde olayların ve teşkilatlanmaların gerçekleştiği semt isimleri eski ve yeni isimleriyle beraber verilerek yaşanan olayların daha anlaşılır olması sağlanmıştır.

İl Önce İngiliz akabinde Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. İngiliz işgali döneminde kayda değer bir olumsuzluk yaşanmazken, Fransızlar döneminde Fransızların halk tarafından isimlendirilen ellik gâvuru Ermenilerle iş birliği yapması Maraş'ta bazı olumsuz hadiselerin yaşanmasına neden olmuştur.

Fransız işgali döneminde şehirde meydana gelen Sütçü İmam Olayı ve Bayrak Olayı halkın vatani uğruna her şeyi yapabileceğini ortaya koymuştur. Vatani uğruna canını seve seve feda eden Maraş şehitleri de unutulmamış hangi semtten hangi vatan evladının şehit edildiği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Son olarak ta düne kadar dostane yaşam sürdürülen Ermenilerin Millî Mücadele esnasında yeni doğan bebekleri dahi katlederek Maraş'ta ne kadar acımasız katliamlar yaptığı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Millî Mücadele, Maraş Şehitleri

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, sosyaltite@hotmail.com

ABSTRACT

Maraş has a strategic position in the Mediterranean, Eastern Anatolia and South-eastern Anatolian Regions. Due to its geographical location, the city has been the centre of inter-state struggle since ancient times. Maraş province has been known with different names until today. The most striking of these is the one that means a sense of shaking.

Maraş was one of our southern provinces in the National Struggle. Along with the efforts of Mustafa Kemal to establish the National Organization, the organization of local people in accordance with their own means has been an exemplary organization in our country. In the Maraş Struggle, the names of the districts where the events and organizations occurred are given together with old and new ones to make the events that happened more understandable.

The province was first occupied by the French after the British. While there was not any significant negativity during the British occupation period, the fact that the French made alliance with the Armenians in the French period caused some negative occurrences in Maras.

Sütçü İmam and Bayrak incident, which took place in the city during the French occupation period, revealed that the people could do everything for the sake of the country. Maras martyrs who sacrificed their lives for the sake of the homeland were not forgotten and which martyr of the homeland from which district was killed was tried to be expressed.

Finally, it was tried to be revealed that how much merciless massacres the Armenians, who were living a friendly life until before the National Struggle, did by murdering even new-born babies during the National Struggle in Maras.

Keywords: Maraş, National Struggle, Martyrs of Maraş

GİRİŞ

Dünya'da İstanbul gibi kültür kentleri, ülkelerin siyasetine, ekonomisine yön verir. Maraş'ta Millî Mücadele de destan yazarak Kurtuluş savaşımıza yön veren şehirlerin başında gelmektedir.

Maraş bugün nasıl pul biberi, dondurması ve milliyetçiliğiyle tanınıyorsa Millî Mücadele Yıllarında da Maraş; Sütçü İmam, Kılıç Ali, Yörük Selim, Suzi Bey, Rıdvan Hoca, Ayşe, Hatice, Fatma Hanımlarıyla, Mehmet Ali Bey'i, Osman Erşan'ı, Dr. Mustafa Bey'iyle düşmana namus ve vatan sevgisinin ne olduğunu haykırarak Maraş Bize Mezar Olmadan Düşmana Gülzar Olmaz sözünü ispatlayan şehir olarak tarih sayfaları ve insanların hafızasında yer bulmuştur.

Millî Mücadele'de halkını diri diri duvara çivileyen, ellerini, burunlarını, dillerini keserek olmadık eziyetler eden ellik gavurunu dahi affedebilen toplum olarak bilinen edelere sonsuz teşekkür ederken, vatan, namus uğrana canlarını esirgemeyen şehitlerimizi rahmetle anıyoruz.

Türk Milleti tükenmez hazineler taşıyan bir varlıktır. 17 milyonluk az ve sakin halka bakarak aldanmağa gelmez. Sakin ve munis olan bu insanla, varlıklarına tecavüz edildiklerinde tükenmez çelik bir kütle olurlar. Maraş müdafaası bunun parlak bir örneğidir (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Şubat 1936: 2). Millî Mücadelede Anadolu'yu bir yangına benzetirsek, Maraş bu yangını oluşturan il kıvılcımdır (Özgür, Cumhuriyet Gazetesi 12 Şubat 1937: 7).

Maraş'ın Kültürel, İdari ve Coğrafi Yapısı

Maraş'ın kültürel ve idari yapısına değinmemizin temel gayesi; Maraş'ın niçin itilaf devletleri ve Ermeniler tarafından üs olarak kullanıldığı ve Millî Mücadeledeki olayları neden ve sonuçlarıyla etkilemesindedir.

Maraş, Akdeniz Bölgesi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri arasında özel bir konuma sahiptir. (Gümüştalan, 2012: 1). Maraş havası, suyu, toprağı ve tabii güzellikleriyle özel bir bölgeydi. Bu nedenle birçok devlet tarafından mücadelelere merkezi olmuştur. (Şahin, 2010: 13).

Asurlular şehre Markasi derken Maraş'a, Romalılar Germanicia demişlerdir. Araplar Maraş ismini kullanmışlardır. Arapça Maraş titreme yeri anlamına gelmektedir. Araplar'ın bu ismi vermesi, ovada pirinç üretiminden sıtmalık hastalığı olmasına bağlanmıştır. Bizanslılar şehre Marassion demiştir (Karahana, 2008: 1).

Maraş, Millî Mücadelede yazmış olduğu destandan dolayı 7 Şubat 1973 yılında Kahraman unvanını verilerek Kahramanmaraş olmuştur (Gümüştalan, 2012: 3). Aslında Maraş'a bu tarihten önce, Şubat 1927'de toplanan İzmir İktisat Kongresine katılan Maraşlı çiftçiler tarafından Kahramanlık ünvanıyla adlandırılması hakkında müracaat yapılmış fakat aşağıda da ifade edilen kanun sureti kanunlaşmamıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:66 Dosya No:439 Sıra No:22).

Kanun Sûreti

Madde 1 – Maraş Livâsı, Kahramanmaraş unvanıyla tevsim edilmiştir.

Madde 2 – İşbu kanun tarih-i tebliğinden itibaren mer'iyü't-tatbiktir.

Madde 3- İşbu kanunun tatbikine Dahileye Vekaleti memurdur. 29/Mart/1339 (BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:66 Dosya No:439 Sıra No:22).

Maraş insanını Dülkadir Türkmenleri oluşturmuştur. Bu Türkmenler, Oğuzların Bozok koluna mensuptur (Koç,2010, s.295). Maraş'ta yaşantı basit düzeyde olurken insanları, açık sözlüdür (Koç,2010, s.297). Maraş'ta; Metanet, sebat, inanç, doğruluk, iffet, teslimiyet, kanaat, ümit, iman vs. unsurlar toplumda yer edinmiştir. (Koç, 2010: 297; Atalay, 2008: 116). Maraş halkının en değer verdiği kavramlar Devlet ve Yurt kavramlarıdır (Koç, 2010: 297). Bunlarla beraber Maraş halkı; Cumhuriyete candan bağlı ve onun yolunda çalışmayı bir borç bilir (Yeni Sabah, 13 Şubat 1939: 3).

Milli Mücadelede Maraş'ta Siyasi ve Sosyal Gelişmeler ve Milli Mücadelede Maraş Şehitleri
/ Mustafa KILINC

Maraş'la ilgili Milli Mücadeledeki olayları yer isimlerinin günümüzde karışıklığını yer vererek daha somut hale getirmek için Maraş mahallelerinin eski ve yeni belirmeye çalıştık.

Eski İsmi	Yeni İsmi
Acemli, Ağcakoyunlu Mahalleleri	Akçakoyunlu Mahallesi
Devecili Mahallesi	Devecili Mahallesi
Divanlı Mahallesi	Divanlı Mahallesi
Delialili, Hocadurdu Mahalleleri	Dumlupınar Mahallesi
Duraklı, Hazinedarlı Mahalleleri	Duraklı Mahallesi
Etmekçi, Boğazkesen, Dalkara Mahalleleri	Ekmekçi Mahallesi
Restebaiye, Bektutiye Mahalleleri	Fevzipaşa Mahallesi
Cıgıcığ Mahallesi	Hayrullah Mahallesi
İsadivanlı, Alemlı, Kuyucak Mahalleleri	İsadivanlı Mahallesi
Karamanlı, Şekerdere, Kulağı Kurtlu	Karamanlı Mahallesi
Kayabaşı, Seksanlar, Çukuroba, Kumarlı	Kayabaşı Mahallesi
Hatuniye, Şekerli, Kuytul Mahalleleri	Kurtuluş Mahallesi
Çomaklı Mahallesi	Sakarya Mahallesi
Zunbadanlı, Bostancı, Bostancıyan, Halhaliye	Şeyhadil Mahallesi
Şih(şeyh) Mahallesi	Turan Mahallesi
Çavuşlu, Hamamcı Mahalleleri	Yörükselim Mahallesi
Zimmiyan ve Gargacıyan Mahalleleri	Yusuflar Mahallesi
Mağralı Mahallesi	Mağralı Mahallesi

(Gümüşalan,2012, s:37,38).

Milli Mücadelede Maraş'taki gelişmeleri daha iyi analiz edebilmek için şehrin nüfus yapısını ifade etmeye çalıştık. Çünkü burada kurulmak istenen sözde Ermeni Devletinin dayanaklarından biri de bölgede bulunan Ermeni nüfusudur.

Milli Mücadelede Maraş'ta Siyasi ve Sosyal Gelişmeler ve Milli Mücadelede Maraş Şehitleri
/ Mustafa KILINC

Maraş Sancağının 1914 yılı nüfus istatistiği (Gümüşalan,2012, s.43).

Vilayetin İsmi	Toplam	İslam	Rum	Ermeni	Musevi	Rum Katolik	Ermeni Katolik	Protestan	Latin
Maraş Sancağı	192555	152645	11	27842	251	23	4480	6111	1189
Vilayet Liva Kazası İsmi	Toplam	İslam	Rum	Ermeni	Musevi	Rum Katolik	Ermeni Katolik	Protestan	Latin
Maraş Merkez Kazası	73873	50356	11	13260	251	23	3808	4973	1189
Pazarcık	22905	23868	-	37	-	-	-	-	-
Elbistan	49612	47595	-	1200	-	-	372	445	-
Zeytun	18787	8069	-	10050	-	-	182	486	-
Göksün	26378	22757	-	3295	-	-	118	308	-
Maraş Sancağı	192555	152645	11	27842	251	23	4480	6111	1189

Milli Mücadelede İngilizlerin Maraş' İşgali

30 Ağustos 1914'te Maraş'ta 57,362 Müslüman ve 18,075 Ermeni 30 Ağustos 1915 tarihinde toplam 45,089 Müslüman ve 11,765 Ermeni bulunmaktaydı. Dünya Savaşı sonucunda İtilaf Devletleri, ülkenin stratejik bölgelerini işgale başladılar. Maraş da bu işgal alanları içinde ver aldı (Eyicil, 2009: 40-41).

İngilizlerin komşu illeri işgal etmeleri, Maraş'ta da İngilizlerin şehri işgal edeceğine dair düşünceye sebep oldu. İngilizlerin şehrin işgallerini önlemek için Antep'i Maraş'a bağlayan yol üzerindeki Aksu Köprüsü ortadan kaldırıldı. İngilizler engelleri aşarak ilerlemeyi sürdürdüler. İngilizler Amerikan Koleji yakınında karargâhlarını kurdular (Eyicil, 2009, s.41). Buraya karargâh kurmadan önce İngilizler kayısı bahçesi sahibi Ali Hacı' ya üç aylık kira olarak 15 bin altın teklif ettiyse de teklif kabul edilmemiştir (Yakar, 2012: 19). İngilizler ayrıca Abarabaşı Kilisesi, Ermeni ve Katolik kiliseleri ve Alman Çiftliği binalarına yerleştiler (Moroğlu, 2015: 12).

Maraş'taki yaklaşık sekiz aylık İngiliz işgal döneminin olaysız geçmiştir (Doğan, Orhan, 2013: 166, Karadağ, 1994: 12). Bu dönemin olaysız geçmesindeki en büyük etken Ali Sezai Efendi'nin İngiliz Siyasi Komiseri Hasan Rufai ile kurduğu arkadaşlıktır (Doğan, Orhan, 2011: 210).

İngiliz kuvvetleri genel komutanı General Crawford, Ermeni birlik başkanı Reverend Aram Bağ Dikian'a şehirden çekilecekleri bilgisini ilettiler (Moroğlu, 2015: 20).

15 Eylül 1919 tarihinde İngilizlerle Fransızlar arasında imzalanan Suriye Antlaşması gereğince Fransızlar şehri işgale başladılar (Gümüşalan, 2012: 153). Şehre Fransızlar gelmeden önce Kadı Zade Hacı Hasan ve oğlu Ziya, Vehbi zade Hasip, Kocabaş zade Ömer, Kâtip zade Mehmet, Doktor Mustafa, Biraderi Lütfi Efendiler Maraş' tan Elbistan'a gittiler (Karadağ, 1994: 14). Bu kişilerden Doktor Mustafa ve Lütfi Efendiler ve Mehmet Ziya aslen Elbistanlıdır (Kılıç, 2013: 187).

Maraş İşgali Sırasında Şehirde Meydana Gelen Önemli Olaylar

Sütçü İmam Olayı

29 Ekim 1919 Çarşamba günü Fransız askeri Maraş'a geldi. 3 Ekim Perşembe günü de 1000 Fransız ve 500 Cezayir asıllı asker ile Fransız askeri elbisesi giymiş 400 Ermeni Maraş'ı işgal etmeye başladılar (Eyicil, 2009: 44).

Uzunoluk Hamamı, bulunduğu caddenin isminden dolayı bu isimle tanınmaktaydı. Kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmeyen Uzunoluk Hamamı, Maraş Milli Mücadelesi açısından da önemli bir tarihi özelliğe sahiptir. Burası Sütçü İmam tarafından ilk kurşunun atıldığı yerdir (Doğan, Ayhan, 1999: 241). Bu ilk kurşunun atıldığı yerdeki olay milli mücadelemizde Sütçü İmam Olayı diye anılmaktadır.

31 Ekim 1919 günü yerli Ermeniler şehri dolaşıyorlardı ve önlerine gelen Türklere saldırılarda bulunuyorlardı. Bir grup Fransız O sırada Uzunoluk Hamamı'ndan çıkmış olan kadınlardan birinin peçesini açtı, Peçesi açılan Ayşe bayılınca Hatice ve Fatma adındaki kadınlar da bağırışmaya başladılar. Bu sırada civarda küçük bir dükkânda süt satan Sütçü Hacı İmam (Eyicil, 2009: 45-46). Kireççizade Hacı (Doğan, Orhan, 2011, s.211) Kireççizade Ömer ve Tiyekli Oğullarından Emine Hanım'ın Oğlu (Alparslan, Yakar, 2009, s.189) kırk beş yaşındaki kırçıl sakallı, uzunca boylu, Hicaza gittiği için hacı lakabıyla anılan (Eren, 2012, s.272) imam ve müezzinin bir mazeretle göreve gelmediği günlerde onların görevlerini üstlenerek ezan okuyup imamlıkta yapan müezzin (Yakar, 2012, Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkoğlu Hüseyin, s.51,52) istiklali ve milli haysiyeti uğruna hayatını ortaya koyarak (Özgür, Cumhuriyet 12 Şubat 1937: 7) tabancasını ateşledi. Maraş' ta düşmana sıkılan bu ilk kurşun ile Türk milletinin işgalcilere ve Ermenilere yaptıkları zulümler ve işkencelerin bir karşılığının olacağı gösterildi (Eyicil, 2009: 46-47).

Sütçü İmam olaylar sonrası şehirden uzaklaştı. Bertiz Köyü'ne giderken işgalci askerler tarafından çevrilir nereye gittiği sorulur O da bir alacak için Bertiz'e gittiğini söyler (Yakar, 2012: 52-53).Adliye Vekaleti Sütçü İmam'ın yakalanıp tevkif edilmediği anda Ermenilerin ve Fransızların halka zulüm ve işkence yapacağı endişesiyle takip işlemleri için 9 Aralık 1920'de meclise teklif sunmuş fakat teklif 1 Ocak 1921 de görüşülebilmıştır (BCA, Fon Kodu:30-18-11 Kutu No:2 Dosya No:28 Sıra No:12).Fransızlar Sütçü İmamı bulamayınca Zülfikar Çavuş Oğlu Hüseyin ve Sütçü İmamın dayısının oğlu Tiyekli Oğlu Kadir'i şehit ettiler (Eyicil, 2009: 47). Düşman bu hadiselerle beraber geceleri ev basıp adam öldürüyor yol kesip can yakıyorlardı (Özgür, Cumhuriyet 12 Şubat 1937: 7).

Sütçü İmam işgal kuvvetlerine karşı silah çeken ilk Maraşlıdır (Akbiyık, 1990: 117).Bu hadiseden sonra Antep'te bulunan Fransız Kuvvetleri Kumandanlığına 2 Kasım 1919'da bir protesto telgrafi çeken Maraş ileri gelenleri Türklere karşı yapılan tecavüzleri şöyle sıraladılar:

- ✓ Ermeniler Müslümanların dinine saygısızlık yapmıştır
- ✓ Uzunoluk civarında Ermeniler Müslüman kadınlarının çarşaflarını açma teşebbüsünde bulunmuşlardır
- ✓ Türkleri öldüreceklerini ifade etmişlerdir
- ✓ Bir Müslüman muhaciri şehit edilmiştir (Akbiyık, 1990: 118,-119).

Bayrak Olayı

Fransız Yüzbaşı Andre 26 Kasım 1919 Çarşamba günü Maraş'a geldi ve 27 Kasım 1919 günü Maraş'ın ileri gelenlerini konuşmak için Abdulkadir Paşa'nın konağına çağırdı. Ancak Maraş ileri gelenleri bu toplantıya gitmenin zararlı olacağını düşünerek toplantıya gitmemeye karar verdiler. Toplantıya gidilmemesi Andre'yi kızdırdı. Bu durumda toplantı Belediyede yapılmak üzere cumartesi gününe ertelendi (Akbiyık, 1990: 122-123). Ermeniler bunun intikamını, Maraş kalesindeki Türk bayrağını indirerek aldılar (Akbiyık, 1990: 123-124).

Kısaküreklerden Avukat Mehmet Ali Bey, kalede dalgalanan Türk bayrağını göremeyince Âlem-i İslâm'a Hitap adıyla bir beyanname hazırladı. Yedi nüsha olarak çoğaltılan beyanname; Ulu Camii, Çarşıbaşı Camii, Sarayaltı Camii ve Arasa Camii'nin görülebilecek yerlerine asıldı (Eyicil,2009, s.49). Bu bildiri Cuma namazına bir buçuk saat kala yazılmıştı (Yakar, 2012: 69). Cuma namazına gelenler bu beyannameyi okudular. Halkın heyecanını şahlandıran beyannamede şunlar yazılıydı:

Âlem-i İslâm'a Hitap

Ey millet-i: necibe-i Osmaniye, vaktine hazır ol. 1300 küsur seneden beri Hz. Allah'ı ve Peygamber-i Zîşan'ının hizmetine razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdadının kanı pahasına fethettiği bir kalenin burcu bârûsundaki Al Sancağın

bugün Fransızlar tarafından indirilip, yerine kendi bandıraları konuldu. Şimdi acaba bunu-yerine koyacak' sende birkaç yüz İslâm gayreti hiç mi yok! İğtişâş arzu etmeyin. Yalnız pür vekar ve azamet olarak ol Al Sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemal-i mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma, korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Alellah kendi mevcudiyetini' gösterecek olursan, değil birkaç Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol." (Eyicil, 2009: 49). Dillere destan olan Maraş bize mezar olmadıkça düşmana gülzar olamaz vecizesi de Mehmet Ali Bey'e aittir (Yakar, 2012: 45).

Bu bildiri kısa sürede etkisini gösterir. Cuma hutbesini okumak üzere minbere çıkan Ulu Cami imamı Rıdvan Hoca: Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma namazı kılması caiz değildir demiştir (Çoğalan, Kurtaran,1969, s.26). Bazı farklı kaynaklar imamın o gün imamlık yapan Hakkı Efendi Hoca olduğu ifade edilmektedir (Yakar, 2012: 45). Bu olay üzerine yaklaşık 1000 kişilik halk kitlesiyle Kaleye tekrar Türk bayrağı asılmıştır (Belen, 1983: 156). Düşman kaleye makinalı tüfek yerleştirmişti fakat Türk hücumlarına karşı silahı bırakıp kaçtılar (Özgür, Cumhuriyet 12 Şubat 1937: 7). Bayrağı kaleye giren kafilenin başında ilk yetişenlerden Onbaşı Osman Erşan göndere çeker. Hakkı Efendi muharebede şehit olmuş geri kalan halktan bazıları bayrağın gölgesinde Cuma namazlarını kalede kılmışlardır (Yakar, 2012: 45-46). Kaleye Fransız bayrağının çekilip çekilmediği tartışmalı konu olmakla beraber kaleye Fransız bayrağının çekilmesine fırsat verilmemiştir (Yakar, 2012: 74).

Maraş Kuvayı Milliyesinin Oluşumu

Güney Cephesi Türk İstiklal Harbi'nin ikinci derecede bir cephesi olarak görülmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa burada bulunan milli direnme örgütlerini teşkilatlandırarak sistemli bir hale getirmiştir (Şıvgın, 1988: 481).

Sivas Kongresi'nde Maraş bölgesinin bağlanılmasına karar verilen 3. Kolordu'nun merkezi Sivas'ta, tümenlerinden biri Amasya'da biri de Samsun'da bulunmaktadır. Buralardan yardım ulaştırılması mümkün olmadığı için Maraş'ta bir Kuvayı milliye teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. Heyet-i Temsiliye Teşkilatın başına da Binbaşı Suzi Bey, Yüzbaşı Selim (Kurtoğlu Yörük Selim) ve Üsteğmen Asaf Kılıç Ali Bey'i getirmiştir. (Kılıç, 2013: 187-188).

Kılıç Ali'nin ailesi Rodos kökenlidir. Kılıç Ali, Yüzbaşı Osman (Tufan) Yüzbaşı Selim (Yörük) Orta Asya'da bulunan Enver Paşa'nı kardeşi Nuri Paşa'nın yanına gitmek ister fakat para bulamazlar. Kılıç Ali Yaverlik para yeri olarak Celal Bayar bilgisine ulaşırlar. Celal Bayar'ın yanına gittiklerinde Celal Bayar Onları Orta Asya Yerine Mustafa Kemal'in yanına gitmeye ikna eder. Mustafa Kemal bunları önce Enver Paşa'nın casusu zanneder. Gerçek anlaşınca Maraş'a Millî Mücadelenin yürütülmesi için Maraş'a görevlendirir (Eren, 2012: 277-278). Bu kişiler III. Kolordu Komutanı Kurmay Albay Selahattin Bey'e bağlı olacaklar ve faaliyetlerini işgal altında bulunmayan yerlerde serbest, işgal altındaki yerlerde ise Cemiyet-i İslamiye adıyla gizlice yürüteceklerdir (Kılıç, 2013: 187-188).

Güney Cephesi için kurulan savunma hattının merkezi olan Elbistan'da yapılacak çalışmalar, Mustafa Kemal Paşa tarafından Elbistan Müdafaa-i Hukuk cemiyeti başkanı Ali Rıza Bey'e bildirilmiştir (Kılıç, 2013: 188). Sivas Kongresi'ne bağlı olarak oluşturulan Kuvayı milliyenin çalışmalarıyla beraber şehirde halk meydana gelen olaylar neticesinde örgütlenmeye başlamışlardır.

Bölgede halk tarafından ilk örgütlenme, İngiliz işgalinde başlamakla birlikte Fransız işgali döneminde bu faaliyetlerin daha da yoğunlaşmıştır. Nitekim Fransız işgalinde yaşanan bayrak olayı sonrası Maraş Müdafaa-i Hukuk Örgütü kurulmuştur (Doğan, Orhan, 2013: 178). Teşkilat kurma fikri ilk defa, Dr. Mustafa tarafından teklif edilmiştir. Dr. Mustafa; Fransızların Maraş'ta da Adana gibi çeşitli işkenceler yapacaklarını söyleyerek, halkı silahlanmaya davet etmişti. (Akbiyık, 1999: 165). Ayrıca Doktor Mustafa Bey Maraş İşgal altında kalacaksa, İngilizlerin işgali altında kalmasına dair halkın düşüncesini Hariciye Vekâletine telgraf çekmişse de cevap alamamıştır (Özalp, 2004: 25).

Maraş'ı işgal eden kuvvetlerin içinde birçok Ermeni, Müslümanlara her çeşit zulmü yapıyor depolarında bulunan silah ve cephaneyi, Ermenilere dağıtıyordu (Doğan, Orhan, 2013: 164-165). Bütün bu olaylara rağmen Maraşlı evde kalmış en küçük demir parçasından baba yadigârı silahlardan istifade düşünülmüş bütün yoksulluklara rağmen imanlarını sarsmamışlardır (Özgür, Cumhuriyet 12 Şubat 1937: 7). Atatürk Maraş'a yardım edilmesi için bir tamim yayınlamıştır bu tamim etkisini göstermiş Sivas, Amasya gibi şehirlerden Maraş'a yardım gelmiştir (Eyicil, 2008: 45). Bununla beraber 1921 Ağustos'unda 2.Kolordu Maraş'ta Maraş Ziraat Bankası hesabından cebren beş bin lira almış ve on bin lira daha alma girişiminde bulunmuş fakat şikayetler üzerine bu parayı iade etmek zorunda kalmıştır. Eğer asiler bu parayı bir hafta içinde iade etmezlerse bu kişiler aleyhine İstiklal mahkemelerine başvurulması İktisat Vekaleti yazışmalarında görülmektedir (BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:49 Dosya No:320 Sıra No:9).

Maraş Kuvayı Milliye'nin kuruluşuyla ilgili toplantı yerleri ve kişilerin bazı kaynaklarda farklı olduğu görülür (Akbiyık, 1990: 149-150). Şehirde kurulan on idare heyetinin isimleri ve reisleri şöyledir: (Gümüşalan, 2012: 157; Eyicil, 2009: 54).

1. Çavuşlu (Yörükselim Mahallesi) Reisi, Çuhadar Zade Hacı Mustafa Efendi.
2. Bektutiye (Fevzipaşa Mahallesi) Reisi, Ser Müsevvid Ahmet Efendi.
3. Restebaiye(Gazipaşa Mahallesi) Reisi, Baba Halil Zade Ahmet Efendi.
4. Acemli (Şehit Evliya Mahallesi) Reisi, Evkaf Memuru Evliya Efendi.
5. Kayabaşı Reisi, Tapu Memuru Faik Efendi.
6. Divanlı Reisi, Haşan Bey.
7. Ekmekçi Reisi, Sapsız Hacı Efendi.
8. Cıgıcığ(Nahrönü), (Hayrullah Mahallesi) Muhacir Memuru Nasrullah Efendi.
9. Alemli Reisi, (Sakarya Mahallesi) Zülkadir oğlu Süleyman Bey.
10. Hatuniye (Kurtuluş Mahallesi) Reisi, Şeyh Ali Sezai Efendi.

Şehir İçi Çarpışmalar

Başarısız yönetici olduğu düşünülen Andre, eski memuriyet yeri olan Osmaniye'ye gönderilir. Maraş'taki işgal kuvvetleri komutanlığına yeniden atanan General Keret takviye kuvveti ile 6 - Aralık - 1919 Cumartesi günü Maraş'a gelir. Ermenilerin sözlerine kanarak hemen savaş hazırlığına başlar (Çoğalan, Kurtaran, 1969, s.30). Maraş'a yardım gelmemesi için Cancık sırtlarının bir bölgesindeki Tavşantepe'yi makineli tüfekle zaptetmişlerdir. Bütün bu mevkiiler uzun bir çarpışmadan sonra şehit kanı dökülerek Maraşlılar tarafından ele geçirilmiştir (Nadi, Cumhuriyet 12Ekim 1950: 7).

Fransız Kuvvetlerinin Şehirdeki Dağılımı (Çabuk, 2008: 180).

Bulunduğu Yer	Fransız	Ermeni
Depo ve Kışlada	200	150
Kolejde	100	50
Alman Hastanesi		25
Abarabaşı Kilisesi	250	200
Alman Yetimhaneasi	200	50
Kümbet Kilisesi	150	150
Bahtiyar Yokuşu Kilisesi	100	100
Katolik Kilisesi	300	120
Kırklar Kilisesi	150	100
Tekke Kilisesi	100	50
Şekerdere Kilisesi	200	
Mercimektepe	700	
Toplam	2675	970

Keret Şehrin ileri gelenleriyle son olarak 21 Ocak 1920'de toplantı yaptı (Eyicil, 2009: 57). Keret'in Maraş'a gelişi hakkında da farklı tarihler verilmektedir (Akbiyık, 1990: 136).

General Keret, şehir halkından ileri gelenlere Kılıç Ali gibilerin eşkıyadan başka bir şey olmadığını söyledi (TC. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri no:1, 1966: 81)

Şehir içi çarpışmalarla beraber, şehir etrafında Karabıyıklı Çarpışması, Türkoğlu Çarpışması, Araplar Çarpışması, Harabe Çarpışmaları olmuştur (Akbiyık,

1999: 180-193). Biz Şehirde meydana gelen çarpışmaları özet olarak ifade edeceğiz. Zira bu çarpışmalar ve yaşananlar ayrı bir çalışma olacak kadar kapsamlıdır. 21 Ocak 1920 savaşın ilk günü Fransız'lar şehrin her tarafını makineli tüfekle taradılar. 23 Ocak 1920 Cuma günü Antep'ten Maraş'a gelen bir Fransız birliği Şeyh Adil mevkiinde Türkler tarafından pusuya düşürüldü. 24 Ocak'ta Kayabaşı Cephesi'nin düşme ihtimalinin belirmesi üzerine, Abarabaşı Kilisesi'nin kontrol altına alınması ve Fransız karargâhı ile bağlantısının kesilmesi için Karakızıoğlu Muhittin Bey kendi evini yaktı. 29 Ocak Perşembe günü çocuklar, kadınlar şehir dışına gönderildi. 30 Ocak Cuma Tekke Kilisesi'ni Evliya Efendi'nin çeteleri kuşattı. 2 Şubat 1920 günü Yürük Selim Sulu tarla mevkiinde düşmanla savaşa başladı. 3 Şubat 1920 Perşembe; Mıllış Nuri, Kümbet Kilisesi'ne yapılan baskın sırasında şehit oldu. 4 Şubat 1920 Çarşamba günü Evliya Efendi Taşhan'a saldırmıştı (Eyicil, 2009: 60-62).

Maraşlı edelere diğer bir yardım kolu da Kılıç Ali ve Pazarcık milli kuvvetleri ile Elbistan'dan gelen 300 kişilik Milli kuvvetler vardı. Maraş halkı da bütün kışlık yiyeceklerini yardıma gelen kuvvetlere tahsis etmişti (Nadi, Cumhuriyet 12 Ekim 1950: 7).

5 Şubat 1920 Perşembe günü savaş devam ederken, Ermenilerin çoğunlukta olduğu köylerden gelen haberlere göre Türklere yapılan zulüm son noktaya gelmişti. Çocuklar ve bebekler duvarlara çarpılarak, elleri ve ayakları kopararak, gözleri oyularak öldürülüyordu ve kızartılarak analarına yediriliyordu. Şehir yanmış ve harabeye dönmüştü. Bunlar yaşanırken General Keret geri çekilme planı hazırladı. 10-11 Şubat 1920 gecesi saat 21.00'de geri çekilme başladı Maraş'tan çekilirken atlarının ayaklarını keçelerle sardılar. 11 Şubat 1920 Çarşamba günü Fransızların Maraş'tan kaçmakta olduğu haberi şehre yayıldı (Eyicil, 2009: 62-64).

Maraş'ın Düşmandan Temizlenmesi

Maraşlılar her türlü muharebe ve müdafaa imkanlarından mahrum bulunmaktaydılar. İngilizler şehirdeki bütün silahları toplamışlardı. Maraşlılar da nesi var nesi yok satın silah ve cephaneye temin etmişlerdi. Maraş'ta her cephede nihayet ve ancak yüz kişi mevzi almıştı. Bunların çoğunluğunu da kadınlar ve çocuklar teşkil ediyordu (Yeni Sabah, 12 Şubat 1948: 5).

Maraş halkı savaşta kesin bir sonuç alamayınca barış talebinde bulunmak amacıyla 11 Şubat 1920 gecesi Doktor Mustafa Bey, beyaz bayrakla Fransızlarla görüşmeye gitti. Ancak General Keret'le görüşüp dönerken Doktor Mustafa Bey ve Balcıoğlu Ali şehit edildi (Eyicil, 2002: s.47-48).

Fransızların 11/12 Şubat 1920 de geri çekilmesi şaşkınlık yaratmıştır. Fransa'nın Adana Bölge Valisi Albay Bremond geri çekilme konusunda telsiz bağlantısında bir hata olabileceğini ifade ederken geri çekilmeyle tehlikenin atlatılması herkeste büyük bir sevinç yaratmıştır. (Gümüşalan, 2012: 176-178). Kahramanmaraşlılar Fransız yaralı ve hastalarına gereken insani muameleyi yaparken ölüleri de saygıyla gömmüşlerdir (Belen, 1983: 1569).

Querette şehirden ayrılmadan önce Maraş Cemiyeti'ne verilmek üzere Dr. Mustafa Efendi'ye bir mektup yazdığından Fransızların çekileceği belli olmuş ve düşman takip edilmemiştir (Eyicil, 2008: 430- 431). Fransızlar 11 Şubat 1920 gecesi Ermenilere haber dahi vermeden Maraş'ı terktiler. Giderken yanlarında ; Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaş Hacı Nuri, Şişmanzade Arif, Mühendis Abdüllatif Beyler ile Maraş Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey'i götürdüler (Günay, 2012: 98).

Maraş'taki çarpışmalarda şehrin yarısı yanmış, üçte biri de tahrip edilmişti. On mahalle t yıkılmış, 8 camii, 10 kilise, 15 okul ve Maraş Kışlası yakılmıştı (Günay, 2012: 100). Buradaki yangınlardan bazılarını yerli halk düşmana zarar vermek için kendi evlerini yakmıştır (Özgür, Cumhuriyet 12 Şubat 1937). Maraşlı şanlı zafer uğruna bizzat kendileri beş bin evlerini yaktılar (Yeni Sabah, 12 Şubat 19485). Maraşlılar, komşumuz Gaziantep'in savunmasına katılmayı da Türklük borcu bilmıştır. (Çoğalan, Kurtaran, 1969: 49).

Maraş'ta kazanılan zaferle, Sivas, Malatya, Elbistan, Diyarbakır gibi yerlerin işgali önlenmiştir. Maraş şehri TBMM tarafından istiklal madalyası ile ödüllendirilmiştir (Kılıç, 2013: 193) Maraş'a 05.04.1925 tarihinde İstiklal madalyası verilmiştir. Kanun önerisi sunulurken Maraş'ta kahraman gazi olanların, ayrı ayrı istiklal madalyasıyla taltifi gerekirken kahramanlık ve fedakârlık eden kadın, erkek, küçük, büyük her ferdin ayrı ayrı taltifi mümkün olamayacağı hem bu kişileri onurlandırmak hem de hatıra olarak Maraş'a kırmızı kurdeleli istiklal madalyası teklif edilmiş 400 numaralı kanunla uygun görülmüştür (BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:194 Dosya No:329 Sıra No:19). Antep mebusu Kılıç Ali Tarafından Maraş'la beraber kırmızı kurdeleli istiklal madalyası teklifi Antep ili için de yapılmıştır (BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:194 Dosya No:329 Sıra No:19).

Maraş halkına bu ödülün yanı sıra en büyük ödül kurtuluş günlerini yadederleken kahramanlık hazzını bir kez daha yaşadıkları Maraş çete bayramlarıdır.

Maraşlılar ölüm kalım mücadelesinde birbirlerine kenetlenerek sıkıntılara göğüs germişlerdir. Kurtuluştan sonra da kutlamalar yaparak o günleri gururla anmaktadırlar. (Şavkılı, 2017: 333). Çete Bayramı için hazırlıklar günler öncesinden başlayarak, tüm Maraşlılar, bayrama heyecanla şevkle hazırlanmıştır (Şavkılı, 2017: 333). Bazı yıllarda bayram kutlamalarına 60 bin civarında insanın katıldığı görülmüştür (Şavkılı, 2017: 333-334).

Millî Mücadelede Maraş Şehitleri

Çalışmamızda Maraş'taki şehitlerimize yer vermemizin nedeni mücadelenin bütün il ve ilçeleri kapsamasını ifade etmek açısından oldukça önemli görülmesindedir.

Mahalle Adı	Şehit Sayısı	Mahalle Adı	Şehit Sayısı	Mahalle Adı	Şehit Sayısı
Divanlı Mahallesi	35	Şaziye Mahallesi	10	Boğazkesen Mahallesi	2
Hatuniye Mahallesi	32	Bostancı Mahallesi	9	Gargacıyan Mahallesi	2
Etmekçi Mahallesi	28	Devecili Mahallesi	9	Kulağı Kurtlu Mahallesi	2
Alemlî Mahallesi	24	Kayabaşı Mahallesi	9	Kumarlı Mahallesi	2
Acemli Mahallesi	22	Zonbatanlı Mahallesi	9	Restebaiye Mahallesi	2
Çavuşlu Mahallesi	20	Çukuroba Mahallesi	8	Dalkara Mahallesi	1
İsa Divanlı Mahallesi	19	Çomaklı Maahallesi	6	Deli Alili Mahallesi	1
Karamanlı Mahallesi	16	Bektutiye Mahallesi	5	Gazi Paşa Mahallesi	1
Şekerli Mahallesi	15	Duraklı Mahallesi	4	Kuyucak Mahallesi	1
Hoca Durdu Mahallesi	14	Şekerdere Mahallesi	4	Pınarbaşı Mahallesi	1
Cıgıcı Mahallesi	13	Şih Mahallesi	4	Zımmiyan Mahallesi	1
Seksenler Mahallesi	10	Ağcakoyunlu Mahallesi	3		
Toplam: 344 (Doğan, 2014, 157)					

Millî Mücadele döneminde Maraş 41 mahalle arasında 35 mahalleden toplamda 344 şehit vermiştir (Doğan, 2014: 157). Maraş'ta Millî Mücadele esnasında şehit düşenlerin dağılımı aşağıdaki tablo ve grafikte gösterilmiştir (Doğan, 2014: 156).

Nahiye-Köy Adı	Şehit Sayısı	Köy Adı	Şehit Sayısı	Köy Adı	Şehit Sayısı
Orçan Köyü	9	Hartlap Köyü	2	Kerhan Köyü	1

Milli Mücadelede Maraş'ta Siyasi ve Sosyal Gelişmeler ve Milli Mücadelede Maraş Şehitleri
/ Mustafa KILINÇ

Ağyar Köyü	5	Hartlap Yeniyapan Köyü	2	Kısıklı Köyü	1
Yusuf Hacılı Köyü	5	Kavlaklı Köyü	2	Kızılseki Köyü	1
Ayaklıcaoluk Köyü	4	Köseli Köyü	2	Köklü Köyü	1
Budaklı Köyü	4	Önsen Köyü	2	Köprü Ağzı Köyü	1
Dereli? Dereler? Köyü	4	Afşar Köyü	1	Kuzucuklu Köyü	1
Ferhuş Köyü	4	Araplar Köyü	1	Kümperli Köyü	1
Menceki Maa Varyan-	4	Başdervişli Köyü	1	Maksutlu Köyü	1
Afşarlı Köyü	3	Binamazlı Köyü	1	Önsen Hopuru Köyü	1
İloğlu (Eloğlu) Köyü	3	Camuslu Köyü	1	Öşlü Köyü	1
Kale Köyü	3	Deli Hacılı Köyü	1	Sarı Çukur Köyü	1
Süleymanlı Nahiyesi	2	Dönüklü Köyü	1	Sır Köyü	1
Bulanık Köyü	2	Elmacık Köyü	1	Süsü Güzel Köyü	1
Çam Çakallı Köyü	2	Elmalı Köyü	1	Topçalı Köyü	1
Çobanlı Köyü	2	Fatmalı Köyü	1	Yaylaüstü Köyü	1
Çobantepe Köyü	2	İmalı Köyü	1	Yenicekalan'ın Yeniyapan	1
Döngel Köyü	2	Karadere Köyü	1	Yeniköy Bucak Merkezi	1
Elmalar Köyü	2	Karalar Köyü	1	Yeniyapan Köyü	1
Ağa Beğli Köyü	2				

Nahiye ve Köylere Göre Dağılım; (Doğan,2014, s.158).Toplam: 105

Maraş'ta halktan katledilenlerden 43'ü kadın (17-62 yaş arası); 3'ü kız, 9 erkek olmak üzere 12'si çocuk (3-13 yaş arası); 15'i kadın, 23 erkek ise 65-88 yaş aralığında ileri yaş grubundakilerdir (Doğan, 2015: 947).

Katledilenlerin Yerleşim Birimlerine Göre Dağılım (Doğan, 2015: 949)

Yerleşim Birimi	Şehit Sayısı	Yerleşim Birimi	Şehit Sayısı
Acemli Mahallesi	6	Karamanlı Mahallesi	4
Alemlî Mahallesi	6	Kayabaşı Mahallesi	2
Bostancı Mahallesi	6	Kuyucak Mahallesi	1
Cıgıcığ Mahallesi	4	Seksenler Mahallesi	1
Çavuşlu Mahallesi	5	Şaziye Mahallesi	4
Çukuroba Mahallesi	2	Şekerli Mahallesi	6
Devecili Mahallesi	1	Zonbatanlı Mahallesi	2
Divanlı Mahallesi	14	Süleymanlı Köyü İslâm Mahallesi (Zeytun)	1
Etmekçi Mahallesi	6	Hartlap Köyü	1
Hatuniye Mahallesi	9	Kale Köyü	1
Hoca Durdu Mahallesi	4	Deli Hacılı Köyü	1
İsa Divanlı Mahallesi	6		

Millî Mücadelede Maraş'ta Türk Ermeni İlişkileri

Osmanlı Döneminde uzun zaman Millet-i Sadıka diye anılan Ermeniler zaman zaman bazı bölgelerde olumsuzluklar yaşanmasına rağmen Maraş halkıyla dostane şekilde yaşamışlardır. Ermeniler ve Maraş halkı evinin anahtarını komşuluk ilişkilerinde birbirlerine teslim etmişlerdir. Yine Ermeniler çocuklarına Türk ismi koymuşlardır. Kaynaşmanın en önemli göstergesi olan kutsal günlerde ziyaretler gerçekleşmiş ikramlar yapılmıştır. Fakat Ermeniler 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele günlerinde zalimleşmişlerdir.

Maraş'ta Ermeniler; insanların kafasını kesiyor, İnsanların canlı canlı burunlarını, kulaklarını kesiyor, gözlerini oyarak şehit ediyorlardı (Siler, 2002: 98). Mücadele sonrası Maraş'ta savaş suçlularının yargılanması için askeri mahkeme kuruldu. Mahkeme suç nedeniyle 60 civarında Ermeni'yi muhakeme etse de hiçbirine ağır cezalar vermedi. (Günay, 2012: 112-113). Ayrıca Ermenilerin çoğunluğu Fransızlarla birlikte gitmiştir (Eyicil, 2002: 48). Bir zamanlar Ermeni nüfusunun fazla olduğu Zeytun semti ise Süleymanlı diye Birinci Dünya Savaşı esnasında Zeytun'da Ermenilerce şehit edilen Jandarma Binbaşı Süleyman Bey'in ismi verilerek değiştirilmiştir. (Doğan, 2014: 257).

SONUÇ

Maraş, stratejik olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Şehrin bu stratejik konumundan dolayı şehir zaman zaman devletler arası mücadele merkezi olmuştur. Millî Mücadele yıllarında da Maraş önemli bir mücadele merkezi olmuştur. Maraş eski çağlardan beri farklı isimlerle anılmıştır. Bunlarda en dikkat çeken titreme yeri anlamıdır. Bu anlam deprem yeri anlamından ziyade sıtma hastalığından isimlendirildiği ifade edilmektedir. Şehrin milli Mücadele zamanındaki semt isimleriyle şu an kullanılan semt isimleri karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Buradaki gaye olayların geçtiği mekanları daha somut hale getirmektir.

Maraş'taki 1915 yılı demografik yapıda Ermeni nüfusu ifade edilmiştir. Çünkü bölgede, Ermenilerin demografik yapısı bahane edinilerek Ermeniler bölgede etkin kılınmak istenmektedir.

İlin İngiltere ve Fransızlar tarafından işgal edildiği, Maraş'ta İngiliz işgali döneminde kayda değer bir olayın yaşanmamasında Ali Sezai Efendi'nin Hasan Rufai ile kurduğu dostluk yatmaktadır. Maraş'ta Fransızlar döneminde bazı olayların patlak vermesi Fransızların himayesinde bulunan Maraş halkı tarafından ellik gâvuru denilen Ermenilerden olmuştur. Bu dönemde Ermeniler insanları diri diri duvara çivilemiş, kulak ve burunlarını kesmiş, kadınlara tecavüzler gerçekleştirmiş, küçük yaşta çocukları diri diri parçalamış ve insanları katletmiştir.

Fransız işgali sırasında patlak veren Uzunluk ya da Sütçü İmam Olayının meydana gelmesi Maraşlıların dinine ve namusuna düşkünlüğünü ispat etmiştir. Yine şehirde meydana gelen Bayrak Olayı hadisesiyle halkın vatanına olan sevgisi bir kez daha açığa çıkarılmıştır.

Maraş'ta Mili Teşkilatlanmada Mustafa Kemal'in subay görevlendirmeleri ve şehirde meydana gelen olayları yakından takip etmesi ile yöre halkının vatan ve namus, dini duygularıyla bir dayanışma içinde teşkilatlanma gerçekleşmesi takdire şayandır.

Mili Mücadelede şehir içi ve şehir etrafında meydana gelen çatışmalar halkın yeniden özgürlüğüne kavuşma savaşı olmuştur. Maraş'ın düşman işgalinden kurtulması bölgede bazı yerlerin işgale uğramamasında etken olmuştur. Maraş direnişi ayrıca ülkemizde örnek bir direniş hareketi olmuş diğer illere mücadele ruhu kazandırmıştır.

Vatanı için canını feda eden Maraş halkına baktığımızda ilin doğusundan batısına, kuzeyinde güneyini bütün bölge insanlarından oluştuğu görülmüştür. Son olarak şunu vurgulamak ayrıca önem arz etmektedir ki; düne kadar dostane yaşadığımız Ermeniler bize Millî Mücadele yıllarında ihanet ederek olmadık mezalimler gerçekleştirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:66 Dosya No:439 Sıra No:22. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:194 Dosya No:329 Sıra No:19. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BCA, Fon Kodu:30-10-00 Kutu No:49 Dosya No:320 Sıra No:9. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

BCA, Fon Kodu:30-18-11 Kutu No:2 Dosya No:28 Sıra No:12. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

Gazeteler:

Cumhuriyet 12 Şubat 1936

Nadi, Y. Maraş Düşmandan Nasıl Temizlendi? Cumhuriyet (12 Ekim 1950)

Özgür, M. Maraş Mücadelesi, Cumhuriyet (12 Şubat 1937)

Yeni Sabah 13 Şubat 1939

Yeni Sabah, Kahraman Maraş, (12 Şubat 1948)

Kitaplar:

Akbıyık Y. (1990). Milli Mücadelede Güney Cephesi(Maraş), Kültür Bakanlığı Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara

Akbıyık Y. (1999). Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara

Atalay B. (2008). Yayına Hazırlayanlar: Gökhan, İlyas, Karataş, Mehmet, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, K. Maraş

Belen F. (1983). Türk Kurtuluş Savaşı (Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara

Çabuk M. (2008). Maraş'ta Misyoner Faaliyetleri ve Misyoner Okulları, Kahramanmaraş

Doğan A. (2014). Çanakkale'den Cumhuriyet'e Maraşlı Şehitler 1, Berikan Yayınevi, Ankara

Doğan O. (2011). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (XIX.-XX. Yüzyıl Türkiye Tarihi), Ankara

Eren M. (2012). Destanlaşan Şehir Kahramanmaraş, Yayına Hazırlayan: Alparslan,

Eyicil A. (2009). Yakın Çağda Kahramanmaraş

Milli Mücadelede Maraş'ta Siyasi ve Sosyal Gelişmeler ve Milli Mücadelede Maraş Şehitleri / Mustafa KILINÇ

- Eyicil A. (2008). Osmanlı'nı Son Dönemi'nde Maraş'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri, Gün Yayıncılık, Ankara
- Günay N. (2012). XX. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar) Kahramanmaraş
- Karadağ H. (1994). Yeniden Yayınlayan; Mehmet Yusuf Özbaş, İstiklal Savaşında Maraş, Kahramanmaraş Kurtuluş Müzesi Kurma ve Yaşatma Derneği Yayını, Kahramanmaraş
- Koç K. (2010). Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi), Kahramanmaraş
- Özalp Y. (2004). Maraş Direnişinin Başındaki Serkomiser Ali Bey, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Yakar S. (2012). Maraş Milli Mücadelesinde Bayrak Olayı ve Aşıkoğlu Hüseyin, Kahramanmaraş
- Yakar S. (2012). Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi, Kahramanmaraş

Çok Yazarlı Kitap:

- Alparslan, Yaşar-Yakar, Serdar, Maraş-Fransız Harbi(Belgeler-Hatıralar), Öncü Basımevi, K. Maraş
- Alparslan, Yaşar-Yakar, Serdar (2009). Maraş Meşhurları, Öncü Basımevi, Ankara
- Çoğalan Celal-Kurtaran Halil (1969). Her Yönüyle Maraş, İstanbul

Ansiklopedi Maddesi:

- T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri no:1, (1966), Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara)

Tez:

- Doğan, A. (1999). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı'nda Maraş, Konya, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Lisans Tezi
- Gümüşalan, N. (2012). XX. Yüzyıl'ın İlk Yarısında Maraş (1908-1938), Konya, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi
- Karahan, A. (2008). 1909 Maraş Olayları, Konya, Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi
- Moroğlu, E. Z. (2015). Milli Mücadelede Maraş'ta İz Bırakan Şahsiyetler, Kahramanmaraş, Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi
- Şahin, H. (2010) XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağının İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu, İstanbul, Marmara Üniversitesi, SBE. Doktora Tezi

Dergi:

- Şavkılı C. (2017). Maraş'ın Kurtuluş Bayramı Kutlamaları ve Basına Yansımaları (1920-1950), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 61
- Şıvgın H. (1998). Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt,4 sayı,11

Sempezyum:

- Doğan, A. (2015) Fransız İşgali Altındaki Maraş'ta Fransız-Ermeni Mezalimi, 19-20. Yüzyıllarda Türk Ermeni İlişkileri (Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar) Uluslararası Sempozyum Bildiriler, İstanbul
- Doğan O. (2013). Millî Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Örgütlenmesi Ve Kuvâ-ı Milliye'nin Kuruluş Ve Faaliyetleri, Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep
- Eyicil A. (2002). Çukurova ve Maraş'ta Fransız İşgali ve Ermeni Mezalimi, Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş
- Eyicil A. (2013). İşgal Döneminde Fransız Ve Ermenilere Karşı Maraş Mücadelesi, Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep
- Kılıç F. (2013). Millî Mücadele'de Elbistan, Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep
- Siler A. (2002). Ermeni Terör Örgütlerinin Doğu Akdeniz Bölgesinde Türklere Karşı İnsan Hakları İhlali, Kahramanmaraş'ta Ermeni Sorunu Sempozyumu, Kahramanmaraş